



Vereniging van
Geestelijk VerZorgers



Zorg voor zingeving: een taak van alle zorgverleners!

Symposium Ploegen & Oogsten 20 juni 2022

*Annemiek de Jonge
Marc Rietveld*

Zingeving in de palliatieve zorg

- Palliatieve zorg draait om kwaliteit van leven
- Zingeving is daarbij van wezenlijk belang
- Belang van spirituele zorg wordt daarom breed erkend



Kwaliteitskader palliatieve zorg (2017)

- Standaard:
 - De patiënt en diens naasten ervaren **aandacht** voor wat voor hen van betekenis is en ontvangen passende **ondersteuning** bij spirituele en existentiële vragen en behoeften.
- Criteria o.m.:
 - Aandacht voor spiritualiteit is een fundamenteel onderdeel van patiënt- en naastengerichte zorg, die recht doet aan de waardigheid van alle betrokkenen.
 - Zorgverleners hebben gerichte scholing gevolgd, zijn in staat spirituele behoeften te signaleren en beschikken over (basis-)vaardigheden voor het verlenen van spirituele zorg



Richtlijn Zingeving & spiritualiteit in de palliatieve zorg (2018, versie 2)

2006
2010
2018



Definitie: Zingeving/spiritualiteit

is de dynamische dimensie van het menselijke leven die verband houdt met de wijze waarop personen (individu en gemeenschap)

betekenis, doel en transcendentie

ervaren,
tot uitdrukking brengen,
en/of zoeken

en de wijze waarop zij **verbonden** zijn met het moment,
met zichzelf,
met anderen,
met de natuur,
met datgene wat betekenisvol en/of heilig is.

(Nolan et al 2011)

ABC model

		Arts en verpleegkundige	Medisch maatschappelijk werker, psycholoog	Geestelijk verzorger
	<i>Primaire focus, ingang en referentiekader</i>	<i>Somatisch</i>	<i>Psychisch sociaal</i>	<i>Spiritueel</i>
A	Aandacht (altijd)	Luisteren, ondersteunen, onderkennen, verkennen	Luisteren, ondersteunen, onderkennen, verkennen	Luisteren, ondersteunen, onderkennen, verkennen, duiden
B	Begeleiding (met instemming van patient)	Zoektocht volgen, doorverwijzen, in kaart brengen	Zoektocht volgen, doorverwijzen, in kaart brengen	Zoektocht volgen, doorverwijzen, in kaart brengen, interpreteren en wegen
C	Crisisinterventie (indien toegewezen)	Signaleren, doorverwijzen	Onderkennen, begeleiden, behandelen, doorverwijzen	Onderkennen, begeleiden, soms: behandelen, doorverwijzen, interpreteren en wegen

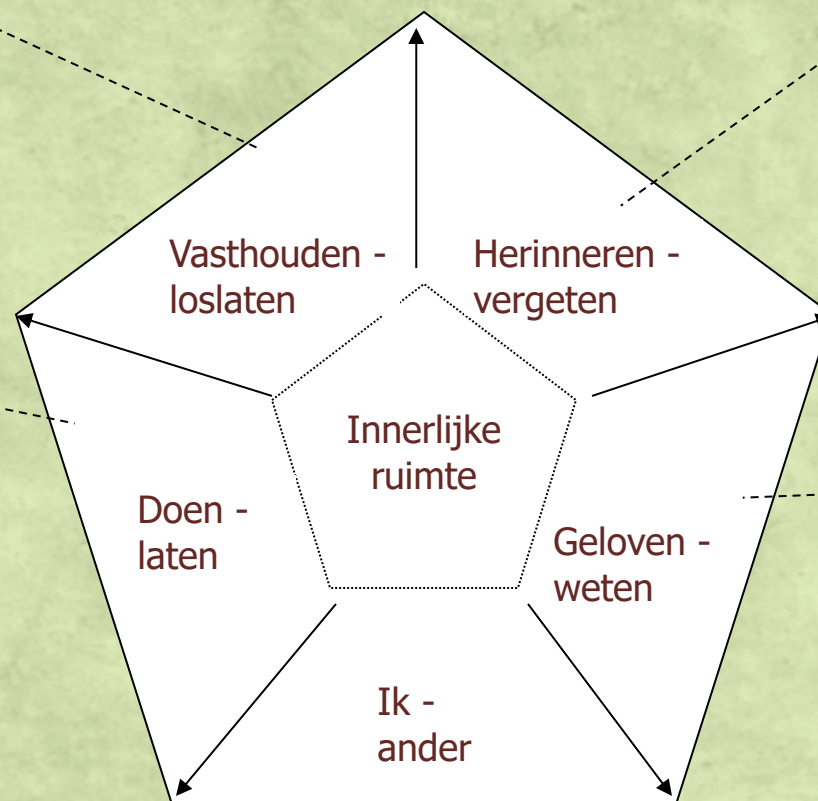
(**representeren**)
en **verbinden**

Ars Moriendi model (Carlo Leget)

Waar houdt u zich aan vast? Wie of
wat geeft u kracht in deze situatie?
Wat kunt u moeilijk loslaten?

Als u terugkijkt op uw leven tot nu toe, hoe
is de balans dan?
Zijn er dingen die u nog recht wilt zetten?

Hoe gaat u om met de pijn?
Wat wilt u dat we nog doen?
Wat wilt u dat we laten?



Denkt u wel eens na over het einde?
Wat betekent de dood voor u?
Heeft u steun aan een geloof of
levensbeschouwing?

Heeft u de ruimte om uzelf te zijn tijdens uw ziekte? Is uw leven 'af'?
Neemt u afscheid van het leven op de manier die bij u past? Hoe wilt u
herinnerd worden?



Uit de richtlijn zingeving en spiritualiteit in de palliatieve zorg

- Welke aspecten zijn randvoorwaardelijk voor het ondersteunen van zingeving/spirituele zorg?
 - Attitude
 - Communicatie
 - Zelfzorg door de zorgverlener
 - Scholing
 - Organisatie



Vraagstelling PLOEG-3

Hoe kan spirituele zorg in de multidisciplinaire eerstelijns palliatieve zorg zo vormgegeven, geïmplementeerd en geborgd worden, dat de patiënt en diens naasten aandacht ervaren voor wat voor hen van betekenis is en passende ondersteuning ontvangen bij spirituele en existentiële vragen en behoeften?



Uitvoering in drie regio's



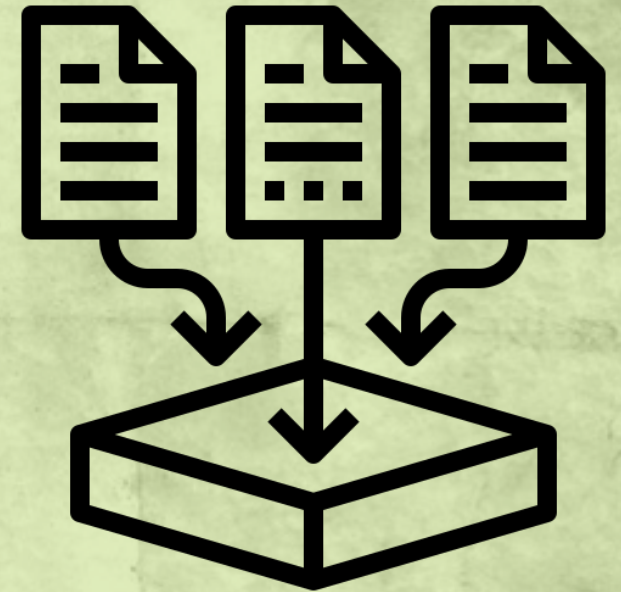
- *Rotterdam: binnen gezondheidscentrum Levinas*
 - *Focus op bestaand team huisartsen, POH's en verpleegkundigen*
- *Amsterdam: bij Cordaan Thuiszorg*
 - *Focus op thuiszorgmedewerkers van Cordaan*
- *Utrecht: bij CvL Zin in Utrecht*
 - *Focus op samenwerking GV-ers met 1^e lijns zorg*



Verzameling data

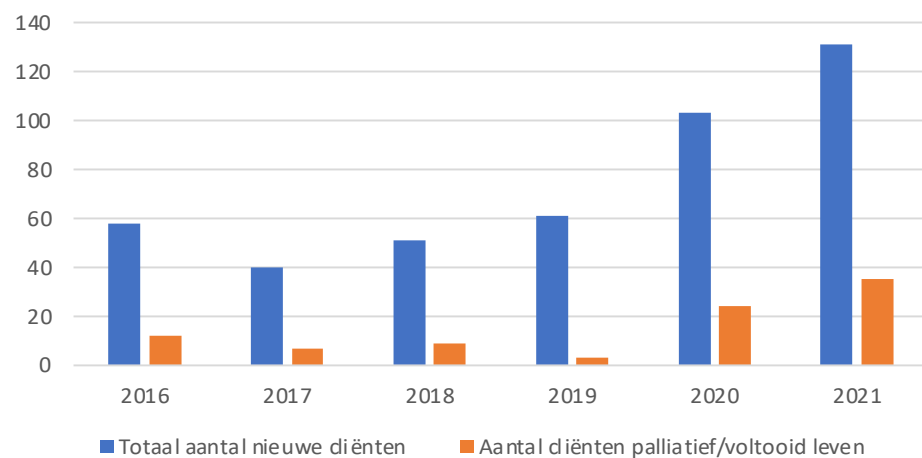
Drie niveaus:

1. Organisatie: Hoe lopen de verwijzingen naar de geestelijk verzorgers en veranderen die gedurende het onderzoek?
 - *Cijfers van de betrokken organisaties*
2. Zorgverlener: Competenties aandacht voor zingeving, vóór en na de training
 - *Online vragenlijst*
3. Cliënt en naasten: Behoeftes palliatieve patiënten rondom zingeving
 - *Vragenlijsten en interviews*

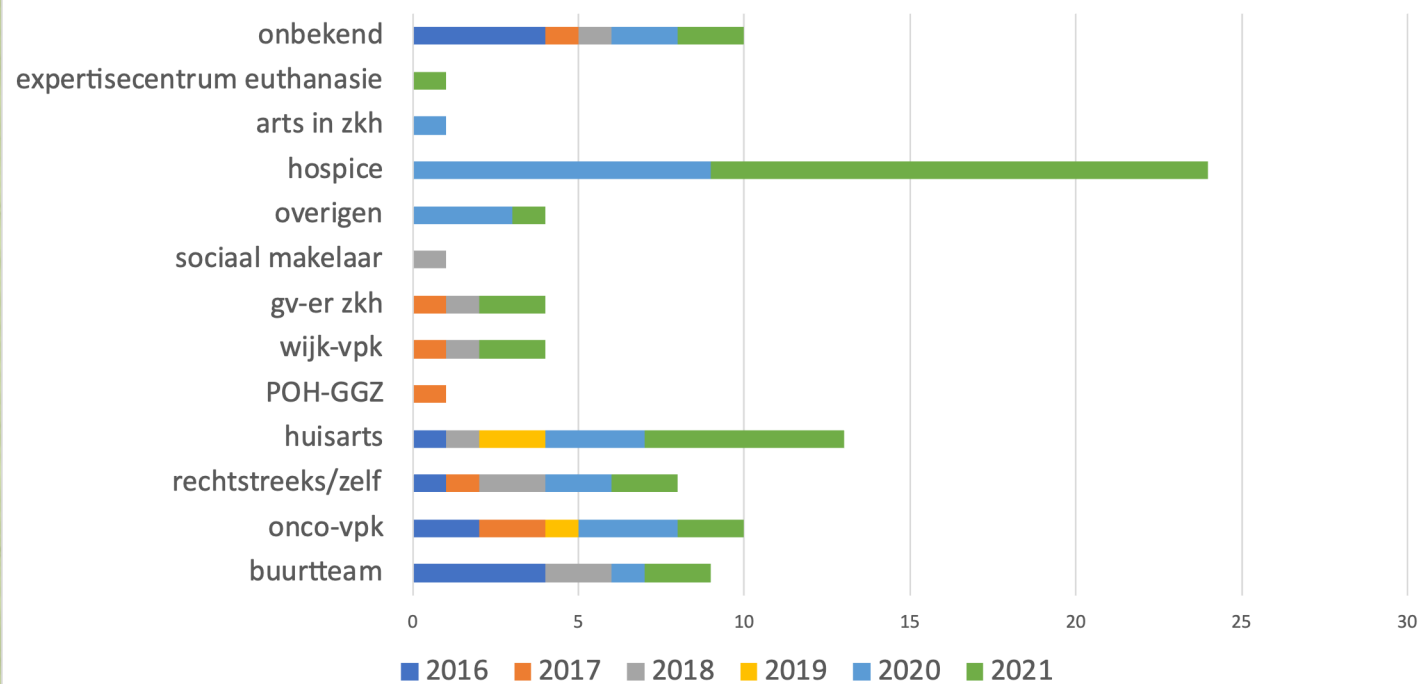


Voorbeeld gegevens

Aantal nieuwe cliënten Zin in Utrecht



Verwijzingen geestelijke verzorging palliatieve zorg



Enkele observaties uit interviews

- Relatieve kleine groep palliatieve patiënten in de thuissituatie worstelt met zingeving
- Een grotere groep heeft moeite innerlijke rust te ervaren
- Thema's:
 - Welke mensen zijn nu belangrijk voor mij
 - Genieten van momenten die het leven de moeite waard maken
 - De verhouding tot de eigen sterfelijkheid
 - Terugkijken op het leven
 - Hoe om te gaan met gedachten en gevoelens
 - De eigen krachtbronnen
- Meerderheid palliatieve patiënten wil aandacht voor zingevingsthema's
 - Grote verschillen van wie zij die aandacht willen ontvangen
 - Daarom: belangrijk om met patiënt af te stemmen of er al genoeg aandacht wordt gegeven en zo niet, van wie patiënt deze aandacht zou willen
 - De geestelijk verzorger niet bij iedereen (op de juiste manier) bekend
- Zorgverleners voelen zich wisselend toegerust om aandacht voor zingeving te geven, te begeleiden of door te verwijzen.
 - PLOEG-3 training hielpen, maar nog niet voldoende

Ontwikkeling tools (Amsterdam)



ONS Test (2)
Geboren op 20-06-1975 (44 jaar)
Geen BSN bekend

Geen adres bekend

Overzicht

Algemeen

Financieel

Profiel

Zorgplannen

Dossier

Zingeving ZIDW v1

[Index](#) ► 1. Vragen

Wat maakt voor u de dag waardevol?

Is er iets waar u mee zit of dat uw stemming bedrukt?

Heeft u wel eens hulp/steun ervaren bij moeilijke momenten in het leven vinden?

Heeft u op dit moment behoefte aan extra betrokkenheid van iemand?

Wilt u met iemand terugkijken of vooruitkijken op speciale levensmomenten?

Vraag aan jou als zorgverlener: Heb jij zelf ondersteuning geboden rondom zingeving?

☐ Nee

☒ Ja

Namelijk:

☐ (Omgaan met) levensvragen besproken

☐ Ondersteuning geboden bij het ervaren van zin en betekenis in de huidige situatie

☐ Ondersteuning geboden bij het (her)vinden van een levensdoel en levensbalans

☐ Ondersteuning geboden bij een doodswens of euthanasieverzoek

☐ In gesprek gegaan over geloof/levensbeschouwing

☐ Gelegenheid gecreëerd voor de invulling van wensen en spirituele gebruiken van de cliënt

☐ Anders, namelijk:

Vraag aan jou als zorgverlener: Zou het je verbazen als de cliënt over 1 jaar is overleden?

☐ Ja, dat zou mij verbazen

☐ Nee, dat zou mij niet verbazen

Bij achteruitgang cliënt / in palliatieve fase

Waardig sterven, wat betekent dat voor u?

Bevinding

Denken jullie, als cliënt/naaste(n) en professional samen, dat er extra ondersteuning gewenst of nodig is voor cliënt en/of naaste(n)? Zo ja, wie schakel je in?:

☒ Wijkverpleegkundige

☒ Huisarts

☐ Informeel netwerk

☒ Palliatief verpleegkundige

☐ Geestelijk verzorger

☐ Specialist Ouderengeneeskunde

☐ Psycholoog

☐ Anders, namelijk:

Toelichting

Overzicht

Reset

Opslaan

Terug

Ontwikkeling tools (Amsterdam)

Dashboard Cliënt Medewerker Zorg Rapporten Beheer

ONS Test (2)
Geboren op 20-06-1975 (44 jaar)
Geen BSN bekend

Geen adres bekend

Niet reanimeren

Overzicht Algemeen Financieel Profiel Zorgplannen Dossier Documenten Agenda Klinimetrie

Zingeving ZIDW v1
Index » 1. Vragen

Waar wordt u blij van, wat geeft u energie?

Wat maakt voor u de dag waardevol?

Zijn er situaties die u bezighouden en die u wilt delen? Is er iets dat u pijn of verdriet doet waar iemand iets in zou kunnen betekenen?

Is er iets waar u mee zit of dat uw stemming bedrukt?

Zijn er mensen die veel betekenis hebben voor u? Waar kunt u terecht voor een goed gesprek?

Heeft u wel eens hulp/steun ervaren bij moeilijke momenten in het leven? Bij wie kunt u steun of troost vinden?

Is er een bepaalde lastige situatie of probleem waarbij u nu graag aanwezigheid van of een gesprek met iemand wenst? En zo ja denkt u aan iemand speciaal?

Heeft u op dit moment behoefte aan extra betrokkenheid van iemand?

Pasnummer: Cliënt heeft geen pas
Toekennen

Acties

- Wie is in de buurt?
- Client samenvoegen
- Brieven versturen

Locaties

- Kinderteam
- Kinder verpleegkundig ...
- Regio 2
- Gebied 3
- V&V Centrum West
- Stedelijke teams

Mutaties

- Cliëntmutaties

Zijn er onderdelen uit het levensverhaal die aandacht willen? Zijn er onvervulde verlangens? Heeft u een wens, hoopt u ergens op?

Wilt u met iemand terugkijken of vooruitkijken op speciale levensmomenten?

Denk aan:

- * (omgaan met) levensvragen besproken
- * Ondersteuning geboden bij het ervaren van zin en betekenis in de huidige situatie
- * Ondersteuning geboden bij het (her)vinden van een levensdoel en levensbalans
- * Ondersteuning geboden bij een doodswens of euthanasieverzoek
- * In gesprek gegaan over geloof/levensbeschouwing
- * Gelegenheid gecreëerd voor de invulling van wensen en spirituele gebruiken van de cliënt

Vraag aan jou als zorgverlener: Heb jij zelf ondersteuning geboden rondom zingeving?

☐ Nee
☒ Ja

Namelijk:

- ☐ (Omgaan met) levensvragen besproken
- ☐ Ondersteuning geboden bij het ervaren van zin en betekenis in de huidige situatie
- ☐ Ondersteuning geboden bij het (her)vinden van een levensdoel en levensbalans
- ☐ Ondersteuning geboden bij een doodswens of euthanasieverzoek
- ☐ In gesprek gegaan over geloof/levensbeschouwing
- ☐ Gelegenheid gecreëerd voor de invulling van wensen en spirituele gebruiken van de cliënt
- ☐ Anders, namelijk:

Indien Nee: Informeer de huisarts en vul de vragenlijst zingeving in.
Indien Ja: realiseer je dat dit in de loop van de tijd kan veranderen, blijf er aandacht voor houden

Vraag aan jou als zorgverlener: Zou het je verbazen als de cliënt over 1 jaar is overleden?

☐ Ja, dat zou mij verbazen
☐ Nee, dat zou mij niet verbazen

Wenst u aanwezigheid van familie, andere betrokkene(n), of juist niet? Door wie wilt u worden verzorgd, van wie wilt u specifiek afscheid nemen, wilt u volledig bij kennis zijn, wilt u geen pijn hebben, Zijn er nog zaken die gedaan, gezegd, besproken, moeten worden? Wilt u op een bepaalde manier afscheid nemen (heeft u rituele, gebruiken en wensen of behoeftes vanuit levensovertuiging) en wenst u daar ondersteuning bij?

Bij achteruitgang cliënt / in palliatieve fase

Waardig sterven, wat betekent dat voor u?

Ontwikkeling tools (Rotterdam)

Zingeving in de palliatieve zorg hulpmiddel voor aandacht en ondersteuning

algemeen/aandacht

- Geef aandacht aan zingeving, tijdens de reguliere zorg of in een gesprek.
- Zorg voor innerlijke ruimte en rust – allereerst bij jezelf.
- Toon belangstelling voor wat de patiënt/naaste vertelt.
- Wees daarbij alert op feiten, emoties, identiteit en zingeving/spiritualiteit.
- Denk aan de thema's van het diamantmodel (z.o.z.).
- Stel eventueel een vraag; bijv. 'Wat houdt u nu het meest bezig?'

behoefte inschatten

- Onderken tijdig behoefte aan steun bij zingeving.
- Ga af op wat je hoort, ziet, aanvoelt, weet via anderen.
- Bedenk dat lichamelijke, psychische en sociale problematiek kan voortkomen uit zingevingsnood.
- Vraag bijvoorbeeld 'Wilt u iemand bij u hebben ter ondersteuning?'

ondersteuning uitkiezen

- Als steun bij zingeving gewenst is: overweeg wie die het beste geven kan.
- Criteria: beschikbaarheid, tijd, deskundigheid, bekendheid bij de patiënt.
- Kijk hierbij ook naar je eigen mogelijkheden en grenzen.
- Denk bij crisis aan een geestelijk verzorger of andere expert.
- Raadpleeg eventueel de sociale kaart*.
- Beslis samen met de patiënt/naaste wie de ondersteuning zal geven.

zelf begeleiden

- Ga na of de patiënt voldoende open staat voor een gesprek.
- Vraag eventueel 'Wat zou u met mij willen delen?'.
• Luister actief. Weet dat er-zijn veel belangrijker is dan bijv. adviseren.
- Maak gebruik van de thema's en hulpvragen van het diamantmodel (z.o.z.).
- Bespreek aan het einde het vervolg. Schakel zo nodig alsnog een ander in.

zo nodig verwijzen

- Spreek af wie contact opneemt met de uitgekozen persoon of instantie.
- Handel verder volgens gemaakte afspraken.



* www.netwerkpalliatievezorg.nl/rotterdam/Zorg-in-uw-regio/Sociale-Kaart-Spirituele-Zorg
of scan de QR Code

Het Diamantmodel

Bron: Carlo Leget, *Ruimte om te sterven*. Tielt: Lannoo 2012



- Borduurt voort op de SBARR
 - SBARR voorkant: model om een vraagstuk te bespreken met andere hulpverlener
 - SBARR achterkant: model om zingevingsvragen te bespreken met patiënt
- Gebaseerd op Richtlijn Zingeving & spiritualiteit in de palliatieve fase
- Bedoeld om uitvoering te geven aan het ABC-model

Ontwikkeling tools (Utrecht)

zakkaartje

ZINGEVING IN DE PALLIATIEVE FASE

WANNEER?

- Als je vermoedt dat je cliënt worstelt met een levensvraag, of
- Enige tijd na een slechtnieuwsgesprek

VOORWAARDEN VOOR HET GESPREK

- Je voelt je rustig en je hebt de tijd
- Je cliënt vertrouwt je en voelt zich veilig bij je
- De omgeving is rustig

INHOUD VAN HET GESPREK

Signaleer wat er speelt bij je cliënt, op basis van deze vragen in je eigen woorden:

- 1 - Wat houdt u bezig op dit moment?
 - 2 - Aan wat of wie had u steun in het verleden?
 - 3 - Met wie zou u hierover willen praten?
- Het kan zijn dat één gesprek niet voldoende is.

WANNEER DOORVERWIJZEN?

Overweeg om verdere begeleiding voor te stellen als je cliënt:

- 1 - worstelt met een levensvraag
- 2 - weinig of geen steun vindt in vertrouwde bronnen van kracht, inspiratie en troost
- 3 - weinig of geen mensen heeft om mee te praten

WELKE BEGELEIDING?

Besprek samen of er behoefte is aan verdere begeleiding en zo ja, wie dit kan bieden. Bijvoorbeeld een geestelijk verzorger, maatschappelijk werker of psycholoog. Je kan het ook zelf doen als jullie dit allebei willen én als je er tijd en aandacht voor hebt, als je het kan en het aankan.

MEER INFORMATIE

- Geestelijk verzorger? www.geestelijkeverzorging.nl / 085 004 3063
- Meer weten? www.pratenoverzingeving.nl

zakkaartje

1 WAT HOUDT U BEZIG?



2 WAT GEEFT U KRACHT?



3 MET WIE PRAAT U DAAROVER?



- Gebaseerd op Richtlijn Zingeving & spiritualiteit in de palliatieve fase, nl. de vragen van het Mount Vernon Cancer Network
- Zowel gesprekstool als verwijstool
- Bij voorkeur te gebruiken na training

Trainingen

- Amsterdam: 'coaching on the job'
 - *Geestelijk verzorgers die meeliepen met wijkverpleegkundigen*
- Rotterdam: training team in aandacht voor zingeving
 - *Oefenen met het zakkaartje*
- Utrecht: online training met trainingsacteur
 - *Inclusief voorbereiding met e-learning 'Zingeving in de palliatieve zorg' van Viaa*
 - *Focus op PaTz-groepen*

Inzet van trainingsacteur

Werken met een trainingsacteur in een online training over zingeving



Onderdeel van een Online training over
Zingeving voor PaTz-groepen, winter/voorjaar 2021

<https://youtu.be/kbFhiGykWBk>

Discussie

Observatie	Vraag
Veel zorgverleners praten ook graag zelf over zingeving	Wat is volgens jou de taak van geestelijke verzorging: het ondersteunen van andere zorgverleners bij het voeren van zingevingsgesprekken of vooral het zelf voeren van zingevingsgesprekken?
Zorgverleners voelen zich vaak niet competent in het voeren van zingevingsgesprekken	Herken je dit? Hoe help jij zorgverleners hierbij?
De trainingen helpen daarbij maar niet genoeg	Zie jij het zitten om trainingen te geven aan zorgverleners op het gebied van zingeving? Wat heb je ervoor nodig om dat te kunnen doen?
Het is niet zo eenduidig wanneer je zou moeten verwijzen naar een GV	Heb jij duidelijk wanneer een zorgverlener zou moeten doorverwijzen naar een GV?
Het is belangrijk dat zorgverleners de GV persoonlijk kennen en tegenkomen	Zit jij in bijv. Patz-groepen? Of bij MDO's?

Elfje: wat zouden we onze collega's in de eerste lijn mee willen geven...

Doodziek...
wie helpt
wij helpen elkaar
desnoods de geestelijk verzorger
hoopvol

1^e regel: 1 woord: de kern
2^e regel: 2 woorden
3^e regel: 3 woorden
4^e regel: 4 woorden
5^e regel: 1 woord (samenvatting?)

Dank voor uw deelname!

Suggesties, vragen & feedback

Meer informatie

- [Kwaliteitskader Palliatieve Zorg Nederland](#)
- [Richtlijn Zingeving en spiritualiteit in de palliatieve fase](#)
- Carlo Leget, *Ruimte om te sterven; een weg voor zieken, naasten en zorgverleners*, Lannoo 2012
- Carlo Leget, *Van levenskunst tot stervenskunst; over spiritualiteit in de palliatieve zorg*, Lannoo 2008
- [E-learning Zingeving in de palliatieve fase](#)
- [Resultaten PLOEG-onderzoeken](#)